

FOTO'S GERARD JACOBS

een pasfotootje van haar dochter. In de hoek staat een bed.

Buiten staan de grauwe woonkazernes in dit kleine vissersplaatsje aan de Zee van Ochotsk. Links ligt de baai van Magadan. Hij is dichtgevroren. In mei smelt het ijs. En in augustus vriest de baai weer dicht. Het is hier twaalf maanden winter, had iemand mij verteld. En de rest is zomer.

Het is benauwd in de kamer. De ramen zijn wazig van het ijs. 'Ik ben hierheen gekomen', vertelt Natalie, 'om hem te zoeken. Ik wist dat hij dood was. Meer wist ik niet. Ik wist dat hier veel gevangenen zaten. Misschien zouden zij mij meer over pappa kunnen vertellen.' Hoeveel vrouwen herinneren zich niet hoe hun vader werd gearresteerd en weggevoerd door agenten van de NKVD (toenmalige geheime dienst, red.), om nooit meer thuis te komen? 'Ik heb nu een foto van pappa', vervolgt Natalie enthousiast. Ze loopt naar een bouwvallige kast. In de onderste la bewaart zij haar persoonlijke gegevens in een grote, half open gescheurde envelop.

Terwijl mijn adem op het raam bevroert moet ik ineens aan Julia denken. Ze woonde in Vorkoeta, aan de andere kant van Siberië, zo'n 13.000 kilometer hier vandaan. Haar vader was gearresteerd op de avond van zijn verjaardag. Het was 1937, een mensenleven geleden. Maar Julia herinnerde zich nog woord voor woord hoe hij afscheid van haar had genomen en haar bemoedigend had toegesproken. 'Verlies de moed niet, meisje', had hij gezegd toen hij werd weggevoerd. 'Twijfel niet aan jezelf. Anders zal je sterven'. Later was ze zelf gearresteerd. De dochter van een vijand van het volk, hadden ze haar genoemd. Jarenlang had ze opgesloten gezeten in de strafkampen rond Vorkoeta. Duizenden gevangenen waren gestorven in de kolenmijnen.

Ze waren in ongemarkeerde massagraven gegooit. Julia had het overleefd. Rustig had ze mij haar levensverhaal verteld. Naast haar op het bed lag haar lievelingsboek *De raderen van de willekeur* van Jevgenia Ginzburg. Soms las ze er in, als ze steun nodig had van een lotgenote. Met haar kinderen durfde ze niet over het verleden te praten, vertelde ze. Ze zouden het niet begrijpen. Ze zouden het niet geloven.

Trots laat Natalie de foto zien. 'Het was een kleine opdonder, vind je niet', zegt ze lachend. Ze krijgt een hoestbui. En dan kijkt ze weer liefhebbend naar de foto van haar vader. Het is een kleine man, in uniform, een slecht gebit, dik donker haar, donkere ogen. Hij kijkt weg van de camera. 'U kunt mij slaan', zegt Natalie onverwachts. 'U kunt mij aan de verwarming vastbinden. Maar ik zal u niets slechts over hem vertellen. Nooit. Nooit.'

Ik denk nog vaak aan Julia, aan die honderden overlevenden in Siberië die hun levensverhaal vertelden uit die gruwelijke periode toen miljoenen sovjetburgers gevangen werden gezet, naar strafkampen verbannen in de Goelag, of geëxecuteerd. Maar Natalie is anders. Haar pappa is anders. Haar verhaal is anders. Natalie is de dochter van Nikolaj Jezjov, Stalins opperbeul, het hoofd van de NKVD. Haar vader is verantwoordelijk voor de dood van honderdduizenden burgers. De naam van die kleine man, wiens foto Natalie zo liefdevol in haar handen houdt, die zijn Natasja leerde fietsen en haar adoorde tot hij zelf in ongenade viel en op last van Stalin werd terechtgesteld, die naam doet nog steeds iedere Rus huiveren. 'Ik houd van hem', zegt Natalie. 'Hij heeft mij nooit iets misdaan. Mij niet. Toen de waarheid bekend werd, toen de verhalen in de krant

verschenen, was ik geschokt. Ik wist het niet. Ik was vijf jaar toen hij werd gearresteerd. Ik was nog maar een kind. Ik heb altijd van hem gehouden. Ik sta met één been in mijn graf, ik ga mijn mening nu niet veranderen. Nee, nee, nee', zegt ze vastberaden. 'Njet.' Ze steekt een nieuwe sigaret op en blaast de rook in mijn gezicht. Er staan tranen in haar ooghoeken. Op tafel ligt een foto van Natalie en haar moeder. Natalie is een jaar of vier en zit in een rotan stoel in de tuin. Haar moeder leunt over de rugleuning, een mooie vrouw in een zomerjurk, slank, met kort, donker, krullend haar: 'Ik draag mamma's naam, Chajoetina. Mamma stierf in het ziekenhuis', vertelt ze zonder veel emotie in haar stem. 'Ze werd vergiftigd. Ze kreeg een doos bonbons, vol luminal. Nu zeggen de mensen dat mijn vader die heeft gestuurd. Dat hij haar heeft vermoord. Ik weet het niet', zegt ze. 'Ik hoor zo veel verhalen.' Voor het eerst lijkt ze kwetsbaar. Ze heeft haar ogen opengesperd. Ze houdt haar handen in de lucht gegeven: 'Hoe kan ik dat geloven?'

'Hoe was Stalin', vraag ik. 'Zag u hem wel eens?' 'Natuurlijk ken ik Stalin', antwoordt ze. 'Ik noemde hem oom Josik. Dat vond hij prachtig. Dan aaide hij mij over mijn bol. Hij straalde als ik hem oom Josik noemde. Hij kwam vaak bij ons op de *datsja*. Hij vroeg altijd hoe ik mij voelde. Hij was klein. Maar niet zo klein als pappa. Stalin had graag kleine mensen om zich heen.'

Ik vraag of ze ook van oom Josik hield. Ze schrikt van de vraag. 'Nee, natuurlijk niet', zegt ze gehaast. 'Hij maakte me bang. Ik hoorde hem nooit aankomen. Hij sloop altijd. Ik schrok altijd van hem.'

Ik pak een foto uit de stapel. Stalin en haar vader lopen samen naar het Rode Plein op weg

‘waarom Ik?’

Stalins opperbeul, Nikolaj Jezjov, vond de dood in de Kolyma – de Goelag Archipel in Siberië – net als duizenden van zijn slachtoffers die hij vaak eigenhandig martelde. Zijn naam doet nog steeds iedere Rus huiveren. Gerard Jacobs zocht zijn dochter Natalie op en reisde mee in haar verleden.

Ola, Siberië – ‘Pappa hield alleen van mij’, vertelt Natalie trots. ‘En van Stalin’, laat ze er op volgen. ‘Toen hij stierf had hij mijn naam op zijn lippen. “Breng mijn dochter”, dat waren zijn laatste woorden. “Breng Natasja.” Zo noemde hij mij, Natasja. En toen sloegen ze hem dood.’

Natalie is een jaar of zeventig. Grof gebouwd, een breed gezicht. Grijs krullen, verward en verwaarloosd. Ze draagt een smoezelig, paars-achtig trainingsjack over een vale grijze trui. Ze rookt onophoudelijk en drukt haar peuken uit in een lege pot oploskoffie. ‘Wij hielden van elkaar’, zegt ze. ‘Ik kan u niets kwaads over hem vertellen. Ik was als een zoon voor hem. Hij adoorde mij. Soms gingen we samen voetballen. Ik houd nog steeds van hem.’ Ze kijkt mij uitdagend aan en er speelt een glimlach rond haar lippen die mij in verwarring brengt.

Ik loop naar het raam van haar flat, een kamer en een keuken met een oud, vuil en vet fornuis. De muren van haar woonkamer zijn kaal. Er hangt alleen een poster van een lammetje, en

'U kunt mij slaan, u kunt mij aan de verwarming vastbinden. Maar ik zal u niets slechts over hem vertellen. Nooit. Nooit.'

naar een militaire parade. Ze zijn geanimeerd in gesprek. 'Het is allemaal Stalins fout', zegt ze boos. 'Hij heeft mijn hele leven verwoest. Ik raakte alles kwijt. Alles.'

Ze vertelt hoe ze na de dood van haar moeder en de arrestatie van haar vader in 1939 naar een kindertehuis in Penza, een stad ten zuiden van Moskou, werd gestuurd. 'Zeven jaar was ik', herinnert ze zich. 'Ik mocht alleen mijn pop meenemen. Iedereen schold mij uit. Ik werd zo hard geslagen. Ze noemden mij een kind van een vijand van het volk. Maar ik miste mijn vader. Ze hebben na zijn arrestatie alle foto's van hem vernietigd, zijn portret uit alle boeken gescheurd. Alsof hij nooit had bestaan. Op een dag toen ik het verdriet niet meer kon verdragen, heb ik een strop in een touw geknoopt. Ik gooide het over een tak en probeerde mijzelf op te hangen. Het touw brak en ik viel op de grond. Weet je wat ze zeiden? "Jij stom rund. Als het je gelukt was, zouden ze ons hebben gestraft." Ze sloegen me. Ze dachten alleen aan zichzelf.' In Penza leerde Natalie accordeon spelen en na haar opleiding werd ze als muziklerares naar Jagodnoje in de Kolyma gestuurd. 'Ik ben nooit getrouwd', vertelt ze ongevraagd. 'Er was een jongen in Penza, een student. Ik hield van hem. Maar hij wilde niet trouwen. Hij was bang. Hij wist wie mijn vader was. Maar wat had ik misdaan?' Ze kijkt mij vragend aan, alsof ik na een lang en treurig leven het antwoord moet geven.

Nikolaj Jezjov was Stalins opperbeul. Hij zuiverde de communistische partij van Stalins politieke tegenstanders. Hij zuiverde het leger. Het ambtenarenapparaat. Jezjov leidde de grote terreurcampagne die duurde van juli 1937 tot november 1938. Meer dan anderhalf miljoen mensen werden in die periode gearresteerd. Bijna 700.000 gevangenen werden geëxecuteerd op bevel van Jezjov. Meer dan 18.000 vrouwen van 'vijanden van het volk' werden gearresteerd, en 25.000 kinderen werden naar weeshuizen gestuurd. Steeds langer werden de lijsten van 'de vijanden van het volk' die Jezjov opstelde totdat

uiteindelijk het hele land, verlamd door angst en beroofd van zijn kader, tot stilstand kwam. Stalin liet hem arresteren en verving hem door Beria. Na zijn arrestatie werd Jezjov gemarteld en hij bekende 'een buitenlandse spion' te zijn, en homoseksueel. Hij werd op 2 februari 1940 geëxecuteerd.

Jezjov was geen bureaucraat zoals Adolf Eichman. Hij martelde zijn slachtoffers vaak eigenhandig, ook zijn naaste medewerkers als zij in ongenade waren gevallen. Hij schoot gevangenen persoonlijk dood en bewaarde de kogels in zijn werkkamer. En dan liet hij zich door zijn chauffeur naar huis rijden om kleine Natasja te leren fietsen, denk ik bitter. 'Wat heb ik misdaan?' herhaalt Natalie weer. 'Waarom word ik gestraft voor de daden van mijn vader?'

In 1995 diende Natalie een verzoek in om haar vader te rehabiliteren. 'Pappa heeft die mensen niet vermoord', zegt ze vastbesloten. 'Hij voerde alleen zijn taak uit. Stalin gaf hem de opdracht. Pappa geloofde in Stalin. Toen hij stierf, had hij Stalins naam op zijn lippen. Zoveel hield hij van Stalin.' Ze heeft tranen in haar ogen. 'Pappa was een kleine man. Hij was bang om geslagen te worden. Ze hebben hem doodgeslagen. Daarna schoten ze hem een kogel door zijn hoofd. Zo is het gegaan.' Natalie zwijgt. In stilte roken we een sigaret. 'Hoe kon het gebeuren, Natalie?' vraag ik uiteindelijk. 'Hoe kon jouw vader zo wreed zo veel mensen vermoorden?'

'Ik weet het niet', antwoordt ze zachtjes en alle opstandigheid lijkt uit haar stem verdwenen. 'Ik kan het niet begrijpen. Hij kreeg zijn orders. Hij voerde ze uit.'

'Hij gaf ook orders, Natalie', zeg ik voorzichtig. 'Hij gaf de opdracht. Hij gaf de bevelen. Hij stelde de lijsten samen van de mensen die gearresteerd moesten worden.'

'Ik begrijp nu dat mijn vader ook schuldig is', zegt ze met zachte stem. 'Ik begrijp ook dat ze hem niet kunnen rehabiliteren. Maar ze waren allemaal schuldig. Allemaal.'

Ze kijkt naar de foto van haar vader en het Politburo op het Rode Plein. 'Stalin, Kaganovijs, Molotov, ze zijn allemaal schuldig. Maar ze geven mijn vader de schuld. Waarom praten ze nu weer over Stalin alsof hij een held is? Waarom leeft zijn dochter in weelde in Moskou? Waarom leef ik mijn leven in angst? Waarom word ik gevolgd door de KGB? Waarom wordt mijn naam niet gezuiverd? Wat heb ik misdaan?'

Waarom word ik niet gerehabiliteerd? Ik besta niet', zegt ze fel. 'Mijn dossier is zoek. En nu zeggen ze dat ik niet Jezjovs dochter ben. Dat ik een pleegkind ben. Dat pappa mijn ouders heeft vermoord. Dat mamma niet mijn moeder is.'

Er brandt nu vuur in haar ogen. Ze praat dwars door mij heen als ik vraag waarom ze de geschiedenis niet met rust wil laten. 'Ik vulde een kruiswoordpuzzel in in de krant. Periode van extreme terreur, vroegen ze. Veertien letters. *Jezjovsjsjina*. De periode waarin pappa bij de NKVD werkte. Zo wordt er over hem gesproken. Wat zou jij doen?' Ze schreeuwt nu. 'Wat zou jij doen als het jouw vader was?' Woedend kijkt ze me aan. 'U had kunnen zwijgen', zeg ik voorzichtig. 'Uit respect voor de doden.'

Ze schudt driftig haar hoofd: 'Niemand houdt van hem. Niemand.' Ze balt haar vuist in mijn gezicht. 'Iedereen haat hem. Iedereen zegt: hij is de duivel. Ze noemen hem een moorddadige dwerg. En ik dan? Waarom zou ik nog langer zwijgen? Ik zat al op de bodem van de beerput. Mijn hele leven lang. Iedereen haatte mij. Niemand heeft mij nodig. Niemand houdt van mij. Niemand durfde met mij te trouwen. Waarom zou ik niet voor mijn vader vechten?' Ze kijkt mij strak aan. 'Zou jij je vader verloochenen?' Ze herhaalt, nu schreeuwend: 'Zou jij je vader verloochenen?'

'*Potsjemoe ja*' zegt ze met een diepe zucht en de boosheid wijkt. 'Waarom ik? Waarom is dit alles mij overkomen? Waarom heeft dit lot mij getroffen? Ik was nog maar een klein meisje. *Potsjemoe ja*?' Ze staart lang naar buiten, alsof ze mij vergeten is.

'Wij Russen,' zegt mijn gids Vladimir als we later de trap aflopen, 'wij stellen ons die vraag altijd: Waarom ik?' Hij zal die zin nog vaak herhalen, '*Potsjemoe ja*', als we in onze Wolga door de Kolyma rijden, over de dodenweg die de kampen in de Goelag Archipel met elkaar verbindt, aangelegd door de honderdduizenden gevangenen, slachtoffers van Nikolaj Jezjov, de vader van de kleine Natasja.

Gerard Jacobs

Dit is deel 1 van een serie van drie reportages uit Siberië. De verhalen worden opgenomen in Gerard Jacobs' boek De Goden hebben honger, dat eind november bij uitgeverij Contact verschijnt. Zie ook www.gjacobs.cjb.net.

Panikarov in het museum dat hij inrichtte in zijn flat, met gebruiksvoorwerpen uit de strafkampen in de Kolyma

‘De democratie heeft alles verwoest’

De kinderen van Stalins politieke gevangenen in de Kolyma verlangen terug naar vroeger. ‘Het was een wrede tijd, maar er was altijd hoop. Nu is er alleen wodka om ons warm te houden, en onze zorgen te vergeten.’

Gorki/Elgen, Siberië - De rijkste goudvelden van Rusland liggen bedekt door metersdikke sneeuw aan weerszijden van de weg die zich door het Tsjerski-gebergte noordwaarts slingert. We rijden dwars door de Kolyma in het Verre

Oosten van Siberië. In deze vallei werden in de jaren dertig van de vorige eeuw enorme voorraden goud gevonden en Stalin stuurde honderdduizenden gevangenen om de goudvelden te ontginnen.

We stoppen in Gorki, een uitgestorven dorp. Mijn gids Ivan Panikarov kwam 25 jaar geleden naar de Kolyma. ‘Ik kwam hier om rijk te worden’, vertelt hij. ‘Zoals zoveel mensen. Ik ontmoette een paar ex-gevangenen. Zij vertelden mij over het leven in de Goelag. Het was allemaal nieuw voor mij. Ik luisterde naar hun verhalen, ging op onderzoek uit, verzamelde overblijfselen uit de kampen. In 1990 begon ik verhalen voor de krant te schrijven. Ik werd journalist, wilde de geschiedenis doorvertellen. Uit respect voor de doden. De mensen waren geschokt. Maar ze verloren al snel hun belang-

stelling. Nu wil niemand meer lezen over de kampen, over die tijd’, zegt hij spijtig. We staan verloren in de berm. ‘Ik had een goed leven hier’, zegt hij met een stem vol weemoed. ‘De goudmijnen zijn failliet gegaan toen het communistische systeem instortte. De bewoners zijn gevlucht. De dorpen zijn verlaten. Er woont hier niemand meer. Mijn hart schreeuwt van woede’, zegt hij geagiteerd. ‘De democratie heeft alles verwoest. Ik heb op Jeltsin gestemd’, bekent hij vol wrok. ‘Het was de zwartste dag in mijn leven. Hij heeft zo veel beloofd. Hij is geen enkele belofte nagekomen.’ Hij loopt van me weg. Ivan Panikarov is een patriot. Maar hij heeft een gebroken hart. En hij wil zijn schaamte en verdriet over de teloorgang van zijn land niet met mij delen. Ik ben tenslotte, zegt hij, ‘een buitenlander’, ik

'Ik had je graag een kop thee aangeboden. Maar er is geen water. En geen elektriciteit. Ik poep in de tuin'

zal de pijn die hij voelt voor zijn Moederland nooit kunnen delen. Panikarov heeft zich opnieuw aangemeld bij de communistische partij. 'Ik geloof in hun idealen', bekent hij met tegenzin. 'Onze leiders hebben grote fouten gemaakt. Stalin, Jezjov...' Hij spreekt hun namen met minachting uit. 'Maar ik geloof in de principes van het socialisme. Het zijn dezelfde als in jouw bijbel.' 'Laat God over mij oordelen', antwoordt hij verbolgen als ik vraag waarom hij weer lid is geworden. 'Alleen God.'

'In deze vallei speelt het verhaal *De laatste slag van majoor Poegatsjov* zich af, geschreven door Varlam Sjalamov', vertelt Panikarov als we verder noordwaarts rijden. Poegatsjov was een veteraan uit de Tweede Wereldoorlog toen hij door Stalin naar de Kolyma werd gestuurd. 'Poegatsjov was anders dan alle andere gevangenen: hij probeerde te vluchten. Natuurlijk werd hij gegrepen. Niemand kon ontsnappen in deze woestenij. Maar in plaats van zich over te geven, vocht hij zichzelf dood.'

'Sjalamov heeft het verhaal van horen zeggen', beweert Panikarov. 'Hij zat niet in deze vallei, hij zat in Belichija.' Hij wijst naar het oosten, naar de scherpe bergpieken. 'Sjalamov was een groot schrijver', vervolgt hij. 'En hij had een krachtige verbeelding. In Belichija was het leven goed. Sjalamov werkte in het hospitaal bij Nina Savoeva. Zij was arts, kwam hier als vrijwilligster. Ze was een echte communiste.' Zijn ogen lichten op als hij over Nina Savoeva vertelt. 'In het hospitaal leerde ze Boris Lesnjak kennen, een politiek gevangene. Een dichter. Ze werden verliefd. Boris heeft haar de ogen geopend. Ze gaf hem een baan als ziekenverzorger in het ziekenhuis. Ze verzamelde dichters en schrijvers om zich heen, zoals Sjalamov en Jevgenia Ginzburg. Ze kregen goed te eten en hoefden niet hard te werken. Sommigen hadden zelfs een eigen kamer. Zo overleefden ze hun straftijd. Sjalamov schrijft niet zoveel over die periode. En Ginzburg ook niet.'

'Zij was een goede communiste', zegt hij na een tijdje. 'Er waren veel goede communisten. Onze leiders hebben grote fouten gemaakt.

Maar we hadden werk. We kregen ons salaris. We hadden voedsel.'

'Nina Savoeva was een bijzondere vrouw', vervolgt hij en het enthousiasme keert terug in zijn stem. 'Op een dag eiste ze dat alle bewakers teruggetrokken zouden worden uit het hospitaal. De wachttorens moesten afgebroken worden. Ze was een felle dame, kreeg haar zin. Ze stond borg met haar eigen leven dat de gevangenen niet zouden ontsnappen. Maar niemand wilde ontsnappen uit Belichija. Je werd altijd gegrepen en dan moest je terug naar de goudmijnen. Daar wachtte je een zekere dood. Maar Nina bleef geloven in de idealen van het communisme. Ze wilde graag bij de Partij. Ze was kandidaat-lid. Maar ze werd nooit volwaardig lid. De Partij zei: "Nina, je leeft samen met een politiek gevangene. Je moet kiezen." Toen heeft ze haar aanvraagformulier verscheurd en de snippers in het gezicht van de partijfunctionarissen gesmetten. Het was zelfmoord', zegt hij bewonderend. 'Iedereen zou naar een strafkamp zijn gestuurd voor zo'n daad. Of geëxecuteerd. Maar Nina heeft het overleefd. De functionarissen kwamen graag naar haar ziekenhuis. Ze organiseerde feesten en soirees. Het was niet alleen slecht in die tijd.'

Na een kleine honderd kilometer draaien we de hoofdweg af naar het dorpje Elgen. Door de sneeuw lopen we naar het voormalige strafkamp voor vrouwen en kinderen. 'Vijfduizend, soms meer. Het was een groot kamp', vertelt Panikarov. Er staat nog één barak, nu opslagruimte voor landbouwvoertuigen. Er hangt nog wat prikkeldraad aan houten palen maar verder is er niets te zien. Geen gedenkteken. 'Wij hebben geen respect voor onze geschiedenis', zegt Panikarov. In het dorp worden we ontvangen door de burgemeester, tevens postbeambte. 'Ach,' zegt hij op de stoep van het postkantoor, 'ik ben de enige vertegenwoordiger van de overheid die hier nog woont. De rest is vertrokken.' Hij heeft een lunch klaargezet in het postkantoor: wodka, worst en augurken. 'Het is Lenins verjaardag', zegt hij lachend. 'Vroeger woonden hier tweeduizend mensen. We hadden een eigen energiecentrale. En genoeg kolen. Een *sovchoz* (collectieve boerderij, red.) die vijf miljoen eieren per jaar produceerde. Gebouwd door gevangenen, zoals alles in het dorp. Wij voorzagen de hele Kolyma van verse eieren', vertelt hij trots. Hij heft zijn glas. 'Nu wonen er nog 370 mensen. Er zitten nog maar vijftien kinderen op

school. Dit jaar is er geen nieuwe leerling aangemeld. De crèche is gesloten.'

Hij grijnst, het glas nog steeds geheven. 'Ik had je graag een kop thee aangeboden. Maar er is geen water. En geen elektriciteit. Ik poep in de tuin.' Hij slaat zijn glas in één teug achterover. 'De *sovchoz* is failliet. We importeren nu eieren uit Amerika.'

Hij vult de glazen weer. 'En omdat de *sovchoz* failliet is, is ook de energiecentrale gesloten. We hebben de hele winter zonder warm water gezeten. We stookten hout, braken onze eigen huizen af.'

'Of het vroeger beter was?' Hij herhaalt mijn vraag in ongelooft. 'Wij hadden broeikassen. We beplantten 20.000 vierkante meter met tomaten. Dat is 100.000 kilo tomaten per jaar. Onze kinderen dronken verse melk. Nu drinken hun ouders wodka.' Hij kijkt mij lang aan, verbaasd over mijn vraag.

'Er woont hier een oude vrouw, uit 1918. Ze is helemaal alleen. Er is niemand die voor haar zorgt. Ze heeft haar hele leven hier gewerkt. Eerst in het kamp. Toen in de *sovchoz*. Ze krijgt een pensioen van 30 euro per maand. Maar ik heb geen geld om het uit te betalen. Vroeger, vroeger', zegt hij verstoord. 'Waarom vraag je naar vroeger? Wie zal er voor deze mensen zorgen? Vandaag? Waarom vragen buitenlanders altijd naar vroeger?'

Hij blijft in het dorp, zegt hij. Het is zijn plicht om voor de mensen te zorgen. Zijn dochters zijn verhuisd naar Moldavië. Als iedereen vertrokken is, sluit hij het dorp en gaat hij bij hen wonen. Maar nu blijft hij nog, ook al kan hij niets doen voor de bewoners. 'Ach vroeger', zegt hij als we de wodka fles leeg hebben gedronken. 'Mijn ouders waren politieke gevangenen. Alle twee. Ze hebben elkaar hier leren kennen, in de kampen. Het was een wrede tijd. Maar er was altijd hoop. Nu hebben we de hoop verloren. Er is geen prikkeldraad meer. Maar er is ook geen stroom meer. Geen eieren. Geen melk. Alleen wodka om ons warm te houden, en onze zorgen te vergeten. Ik verdien 100 euro per maand. Hoe kan ik geld sparen om een ticket te kopen om bij mijn dochters te gaan wonen?' □

Gerard Jacobs

Dit is deel 2 van een serie van drie reportages uit Siberië. Het verhaal is opgenomen in Gerard Jacobs' boek De Goden hebben honger, dat deze maand bij uitgeverij Contact verschijnt. Zie ook www.gjacobs.cjb.net.

FOTO'S: GERARD JACOBS

Het Archief

Bogdan
Dublenich
in zijn
kantoor

De Kolyma was het grootste 'eiland' in de Goelagarchipel. Honderdduizenden, sommige historici beweren miljoenen gevangenen werden door Stalin en zijn beulen opgesloten in de strafkampen in dit onherbergzame deel van Siberië. Een reportage van Gerard Jacobs.

Magadan - Op de allerlaatste dag van onze reis door de Kolyma dwing ik mijn reisgenoot en producent Vladimir Soechatsky met zachte hand om de FSB te bellen.

We hebben maanden geleden telefonisch een afspraak gemaakt met kolonel Irena Pilepejeva, de pr-manager van de FSB in Magadan. Ze beloofde ons toen alle hulp maar nu beantwoordt ze al weken onze telefoontjes niet.

Ik stel voor ons brutaalweg aan de poort van het FSB complex te melden. Vladimir trekt wit weg. 'Onmogelijk', zegt hij huiverend. 'Je komt nooit voorbij de bewaking.'

Ik dring aan. Tien jaar geleden hebben wij het archief van de KGB in Magadan bezocht.

Onaangekondigd liepen we het terrein op en hoogst verbaasd maar uiterst vriendelijk hadden de medewerkers van het KGB-archief ons te woord gestaan. Ik bezocht de cellen waar de dossiers van de gevangenen uit de Goelagarchipel lagen opgestapeld, metershoog,

tot aan het plafond. Honderdduizenden stofmappen lagen er op spaanplaten planken, ieder dossier een verwoest leven.

De gevangenen konden, vertelde de archivaris toen, rehabilitatie aanvragen. Volgens een decreet dat president Boris Jeltsin in 1991 had uitgevaardigd hadden ze recht op financiële compensatie voor het aangedane leed. 'Ze krijgen nu dezelfde behandeling als de oorlogsveteranen', vertelde hij ons. 'Ze krijgen een gratis telefoonaansluiting, gas en licht voor de helft van de prijs, we tellen de jaren dat ze gevangen zaten op bij hun pensioenuitkering en we geven ze een financiële compensatie.'

Ik had voorzichtig gevraagd hoe groot de schadeloosstelling was. 'Twaalf euro', had hij geantwoord. 'Eenmalig.'

De vier medewerkers van het archief hadden geen computer. Er was een oude schrijfmachine. Verder waren er alleen potloden en gummetjes. Het was monnikenwerk, vertelde de archivaris,

maar hij was vastberaden om de slachtoffers van de Stalinterreur te helpen. 'De politieke gevangenen waren goedkope arbeidskrachten voor het regime. De Sovjetunie was een slavenmaatschappij', had hij verbitterd gezegd.

'De tijden zijn veranderd', waarschuwt Vladimir nu als we door een lichte sneeuwstorm van de haven van Magadan, waar de schepen met gevangenen arriveerden, naar het FSB-kantoor lopen. 'Tien jaar geleden heerste er chaos in het land, én optimisme. Nu regeert Poetin met strakke hand. Hij is een KGB-man. Steeds meer voormalige KGB-officiëren krijgen leidinggevende functies in dit land. Ze zijn opgegroeid met de idee dat westerlingen niet te vertrouwen zijn. Ze houden niet van nieuwsgierige journalisten.'

Vladimir is bang, bekend hij. Westerlingen, bevoert hij, zullen nooit de angst begrijpen die een Rus voelt voor de veiligheidsdienst.

Als wij ons melden bij de portier van het FSB-

complex breekt er paniek uit. We worden in een wachtkamer geduwd, de deur gaat op slot en mannen met sterren en strepen op hun schouders kijken verbaasd door het luikje in de deur naar binnen. Vladimir ijsbeert zenuwachtig heen en weer.

Na verloop van tijd verschijnt kolonel Irena Pilepejeva, een struise vrouw van middelbare leeftijd met kortgeknipt, stekelig haar. Ze kijkt mij niet aan en negeert mijn uitgestoken hand. Vladimir moet meekomen. Ik moet wachten. De deur gaat weer op slot.

Meer dan een uur later komt Vladimir lijkleek terug. 'Ze wil je niet ontmoeten', vertelt hij gespannen. 'Ze weten alles van ons. Waar we de afgelopen weken geweest zijn, wie we gesproken hebben, waar we hebben geslapen. Alles. "Wat zoekt die buitenlander hier?" vroegen ze steeds. "Waarom is hij geïnteresseerd in de Goelag? Vergeet die periode." Ze denken dat je een spion bent', verklaart hij. 'Binnenkort worden de concessies voor een aantal goudmijnen in de Kolyma geveild. Ze kunnen zich echt niet voorstellen dat iemand nog belangstelling heeft voor de dossiers uit de Goelagperiode.'

Pas na lang aandringen geeft Pilepejeva toestemming om het archief te bezoeken. In het voormalige cellenblok ontvangt archivaris Bogdan Dublenich ons gastvrij. Hij werkt er al acht jaar, vertelt hij. Vroeger was hij zee-man. De kartonnen dozen met dossiers staan opgestapeld in de gang, net als tien jaar geleden. De celdeuren staan open, alsof ik vergeten ben ze achter mij dicht te trekken. Ik kijk naar binnen. Dossiers tot aan het plafond aan beide zijden van de cel. De spaanplaten planken buigen door onder hun gewicht. In ieder vak liggen honderd dossiers.

Bogdan Dublenich weet niet hoeveel gevangenen er opgesloten zaten in de strafkampen van de Kolyma. Nog steeds niet.

Achthonderdduizend, schat hij. Misschien een miljoen. Of twee miljoen. Niemand weet het zeker. 'Niet alle dossiers liggen in Magadan', vertelt hij verontschuldigend. Hij beheert vier-

honderdduizend dossiers. Tachtig procent van alle namen heeft hij ingevoerd in zijn computer. Het archief heeft vier computers, vertelt hij trots. En twaalf medewerkers. 'Wij hebben de afgelopen jaren 3500 gevangenen gerehabiliteerd. We krijgen iedere maand dertig tot veertig verzoeken binnen. Soms vijftig.'

Ik laat de cijfers bezinken. 'Ongeveer één per dag', zegt Vladimir tenslotte. 'Ja', antwoordt Dublenich gelaten. 'Ongeveer 1 procent van alle gevangenen is de afgelopen tien jaar gerehabiliteerd.'

Alleen de gevangenen zelf, of hun nabestaanden kunnen rehabilitatie aanvragen. De overheid neemt geen initiatief. 'Wij wachten tot de gevangenen naar ons toe komen', legt Dublenich uit.

'Dit is onze geschiedenis', vertelt hij terwijl hij ons rondleidt door het cellenblok. 'De meeste mensen zijn niet meer geïnteresseerd. Het is al zo lang geleden.'

Wij lopen de trap af. Ook in de kelder liggen de dossiers opgestapeld. Achter in de gang, in de voormalige verhoorkamer, loeit een grote gietijzeren oven. Een vrouw in een blauwe stofjas gooit stapels dossiers in het vuur. Er valt een ongemakkelijke stilte. 'Ik heb liever niet dat je hier foto's maakt', zegt Dublenich. 'Dit is oud, nutteloos papier.' Ik vraag hoe lang de oven hier al staat. 'Lang', antwoordt hij. 'Al voordat ik hier kwam werken. We verbranden alleen oude financiële dossiers', verzekert hij mij. 'Alleen van criminelen. Niet van politieke gevangenen.'

Ik vraag of ik het dossier van Frits David mag inzien. Ik heb zijn naam gevonden in het boek van Varlam Sjalamov die 22 jaar in de kampen van de Kolyma zat opgesloten. 'Hij was een Hollandse communist', schrijft Sjalamov. 'Hij had mooi krulhaar, blauwe ogen en een kinderlijke mond. Russisch kende hij nauwelijks. Ik ontmoette hem in een barak die zo stampvol mensen zat dat je staande kon slapen... Deze Frits David was de eerste van ons transport die een pakket ontving. Zijn vrouw had het uit Moskou gestuurd. In het pakket zat een fluwelen kostuum, een nachthemd en een grote foto van een knappe vrouw... Frits David is gek geworden en ze hebben hem ergens heengebracht. Zijn nachthemd en de foto werden meteen de eerste nacht al gestolen... Waarom, wat had iemand aan een foto van een onbekende? "Ook u weet niet alles", zei een pientere gespreksgeenoot me op een keer. "Dat is niet moeilijk te raden. Die foto hebben de criminelen gestolen voor een 'seance' zoals ze dat zelf noemen. Voor zelfbevrediging, mijn naieve vriend...' Dublenich heeft Sjalamov nooit gelezen maar bereidwillig zoekt hij in zijn computer naar het dossier van Frits David.

Een vrouw in een blauwe stofjas gooit stapels dossiers in het vuur. 'Ik heb liever niet dat je hier foto's maakt', zegt Dublenich

Hij haalt dossier 24454 uit een cel. Niet Frits, maar Frantz David, Duitser geboren in Rusland. Vier jaar strafkamp wegens overtreding van artikel 116. Vrijgelaten in 1946. Werkte na zijn vrijlating als boekhouder bij de brandweer in Magadan. Hij legt het dossier terug in het vak, tussen de stapel bestofte mappen. 'Artikel 116 betekent diefstal van de staat', vertelt Vladimir. 'Als je honger had en je stal een korenaar uit het veld, dat was artikel 116. Drie jaar strafkamp. Veel mensen leden honger in die jaren.'

Dublenich zoekt opnieuw en vindt Fritz David. Deze David was een bekende Duitse communist. Hij werd beschuldigd van het beramen van een bomaanslag op Stalin en samen met Zinovjev en Kamenev in een opzienbarende showproces in 1936 ter dood veroordeeld. Er is geen Nederlandse Frits David in het archief. 'Wij kennen drie Nederlanders', vertelt Dublenich. 'Dirk Schermerhorn, Wim de Wit en Uriel Vrublevsky, een Pool geboren in Nederland.'

Dirk Schermerhorn was de broer van de Nederlandse premier die in de jaren dertig naar de Sovjetunie vertrok om te helpen bij de opbouw van het arbeidersparadijs. Hij viel in ongenade en werd geëxecuteerd. Ook Wim de Wit was een idealist. Hij werd waarschijnlijk geëxecuteerd in het kamp Partizaan in 1938. Dublenich belooft mij een kopie van het dossier maar verzucht dat het fotokopieerapparaat van de FSB geen inkt meer heeft. 'Het is werk', zegt hij. 'En het moet gedaan worden. Het is onbekend hoeveel slachtoffers er zijn. Waar ze begraven liggen. Onder de huidige, moeilijke economische omstandigheden is er weinig belangstelling voor ons werk. Tien jaar geleden, in de beginjaren van de perestrojka begonnen we enthousiast en met vastberadenheid aan onze taak. Nu hebben de mensen hun interesse verloren. Ze proberen te overleven. En de overheid heeft andere prioriteiten.'

Gerard Jacobs

Dit is het laatste deel van een drieluik over de Goelag

